

ŽODŽIŲ JUNGINIAI DVIKALBĖJE LEKSIKOGRAFIJOJE: VOKIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNO ANALIZĖ

Lina Plaušinaitytė, Skaistė Volungevičienė

Vokiečių filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5,
LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas lina.plausinaityte@flf.vu.lt
skaiste.zabarauskaite@flf.vu.lt

1. Įvadas

Žodžių junginių teikimas žodyno straipsnyje jau kuris laikas yra vienas iš plačiai nagrinėjamų leksikografijos klausimų. Dėl kognityvinių bei tekstynų lingvistikos tyrimų kalbos fraziškumas buvo pripažintas viena iš esminių jos savybių, o žodžių junginiai išsikovojo visateisio kalbos vieneto, pagal savo svarbą prilygstančio žodžiui ir sakiniui, statusą (Hausmann 1993, 479; Marcinkevičienė 2001, 85–86; Marcinkevičienė 2010, 60–62; 123, Butina-Koller 2005, 10; Forkl 2010, 2, 35). Junginių pateikimas žodynuose tapo svarbus ne vien iš didaktinės pusės (žodžių junginiai teikiami kaip geros, sektinos vartosenos pavyzdžiai, kaip yra, pavyzdžiui, Dudeno *Stilwörterbuch*, plg. Forkl 2010, 20), bet ir platesne prasme: būdingi kalbos žodžių junginiai turi būti kodifikuojami žodynuose¹, nes yra saviti jos leksiniai vienetai. Būtent todėl didelė reikšmė žodžių junginiams tenka ir dvikalbėje leksikografijoje: geros užsienio kalbos žinios susijusios ne tik atskirų žodžių ir gramatikos taisyklių mokėjimu, bet ir gebėjimu suprasti bei vartoti tipinius svetimšios kalbos žodžių junginius (Hausmann 2008, 6).

Žodžių junginių teikimo žodynuose klausimai nagrinėja jų atrankos², aktualumo, santykio su žodyno tipu, išdėstymo, paieškos galimybių, reikšmės apibrėžimo, atitikmenų parinkimo, vartojimo iliustravimo ir kt. aspektus. Kalbant apie dvikalbius žodynus, prie išvardytų aspektų prisideda dar keli, nes dvikalbiuose žodynuose turi atsispindėti ne tik tam tikras kiekis dažniausiai vartojamų verčiamosios kalbos frazių, bet ir jų santykis su kitos kalbos atitinkamais žodžių junginiais, ypač, kai tarp kalbų egzistuoja aiškūs junginių vartosenos skirtumai (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2770–2774; Cop 1991, 2776; Jakaitienė 2005, 168). Teoriškai žodžių junginių teikimo žodynuose aspektai yra gana išsamiai aprašyti (Hausmann, Reinhold 1991, 2729–2769; Kromann, Riiber,

¹ Plg. Hausmann 1993, 480: „Die Wörterbücher sind die einzigen ernstzunehmenden Beschreibungen des Wortschatzes“.

² „Viena didžiausių leksikografui kylančių problemų, susijusių su žodyno rengimu – tinkamų žodžių junginių, iliustruojančių antraštinį žodį, pasirinkimas“ (Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 82)

Rosbach 1991, 2770–2774; Cop 1991, 2775–2778), tačiau leksikografijos praktika nebūtinai tiksliai atliepia teorinius metaleksikografijos samprotavimus ar jais vadovaujasi. Kad junginių teikimo žodynuose klausimas tebėra aktuali praktikos problema, rodo užsienyje pastaraisiais dešimtmečiais išėję straipsniai ir monografijos, skirtos žodžių junginių pateikimui leksikografijos veikaluose nagrinėti (plg. Hausmann 1993; Butina-Koller 2005³; Bergenholtz 2008; Āurčo 2008; Mōhring 2011; Wotjak, Heine 2005; Forkl 2010). Lietuvoje žodžių junginių pateikimo problemas dvikalbiuose žodynuose yra trumpai aptarusios Evalda Jakaitienė (2005, 168–172) ir Danguolė Melnikienė (2009, 222–232). Kolokacijų, kaip vieno iš žodyno iliustracinių pavyzdžių tipų, pateikimą aktyviuose (produkavimo) lietuvių–anglų ir lietuvių–ispanų kalbų žodynuose nagrinėjo Melnikienė ir Monika Jankauskaitė (Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 79–90).

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti įvairaus pobūdžio žodžių junginių pateikimą pasyviame vartojime skirtame⁴ vokiečių–lietuvių kalbų žodyne, įvardyti dėsningumus bei identifikuoti problemas, atsižvelgiant į tai, kiek junginių pateikimas padeda įgyvendinti pasyvaus žodyno tikslą. Kartu šis straipsnis prisidės prie dvikalbių žodynų tyrimų, kurie Lietuvoje dar tik žengia pirmuosius žingsnius (Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 80), plėtos.

2. Terminologiniai svarstymai

Prieš pradėdant tyrimą, dera trumpai aptarti terminiją, nes skaitant įvairių kalbų žodžių junginių tyrimus pristatančius straipsnius tenka konstatuoti, kad dažnai tie patys dalykai vadinami skirtingai. Žodžių junginio (frazės, posakio) sąvoka labai bendra ir apima platų spektrą įvairios struktūros, stabilumo ir idiomiškumo laipsnio pasakymų (plg. Marcinkevičienė 2001, 81–98). Žodžių junginiai metaleksikografijoje dažnai vadinami ir *keliažodžiais vienetais* ar *keliažodžiais junginiais* (vok. *Mehrworteinheit*, *Mehrwortverbindung* angl. *multi-word-entity*, *multi-word-unit*, Hausmann, Werner 1991, 2731). Šiuo terminu apibūdinami žodyno straipsnio mikrostruktūroje teikiami įvairios sandaros keliažodžiai dariniai, kurių uždavinys – atskleisti tipines lemuoto žodžio vartojimo galimybes⁵. *Keliažodžio vieneto* terminas patogus leksikografijoje, nes leidžia kalbėti apie bet kokio tipo junginius kaip apie visumą ir saugiai apeiti problemas, susijusias su smulkesne,

³ Čia pateikta išsami iki 2005 m. išėjusios literatūros šia tema apžvalga (Butina-Koller 2005).

⁴ Pasyviojo ir aktyviojo žodyno sąvokos bei informacijos pasiskirstymą skirtingo tipo žodynuose apibrėžia Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2711–2728.

⁵ Lietuviškuose metaleksikografijos veikaluose (Melnikienė 2009, 222–231; Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 79–90; Jakaitienė 2005, 168) įprasta tokius junginius vadinti „ilustraciniais pavyzdžiais“. Taip jie vadinami ir čia tiriamame *Didžiąjame vokiečių–lietuvių kalbų žodyne* (DVLŽ, v). Šis terminas atitinka senesnę, tradicinę sampratą, kad pagrindinis kalbos vienetas yra žodis, o junginiai turi padėti geriau tą žodį „atskleisti“, t. y. pavyzdžiais parodyti žodžio reikšmes ir vartojimą įvairiuose gramatiniuose, leksiniuose ir stilistiniuose kontekstuose. Tačiau, remiantis dabartine samprata, junginys yra kur kas daugiau nei lemuojamo žodžio iliustracija ar jo vartojimo pavyzdys: jis ne tik koncentruotai atskleidžia normines žodžio vartojimo su kitais leksiniais vienetais galimybes ir ribas, bet pats yra savarankiškas kalbos (o dvikalbiame žodyne – ir vertimo) vienetas. Apie skirtumą tarp iliustracinę funkciją atliekančio „pavyzdžio“ ir įprastinius žodžių ryšius koncentruotai atskleidžiančių „kontekstinių duomenų“ žr. taip pat Hausmann, Werner 1991, 2734.

leksikologiniais bei reikšmės kriterijais besiremiančia junginių diferenciacija. Šiame straipsnyje toliau bus vartojamos *žodžių junginio* arba *keliažodžio junginio* sąvokos, skirtos bendriausia prasme bet kokios rūšies žodyne teikiamiems kelių žodžių deriniams, nepaisant jų formos, reikšmės ar sustabarėjimo laipsnio, įvardyti.

Autoriai, mėginantys skirstyti žodžių junginius į smulkesnes klases, tą daro labai įvairiai, bet sutaria dėl vieno dalyko – nėra universalus kriterijaus, kuriuo remiantis būtų galima tiksliai apibūdinti žodžių junginio esmę ir suskirstyti junginius į grupes (Burger et al. 2007, 1–10; Butina-Koller 2005, 4; Stojic, Košuta 2012; Wotjak, Heine 2005, 144; Marcinkevičienė 2001, 82–83). Tie kriterijai, kuriais paprastai remiasi mėginimai klasifikuoti junginius (polileksiškumas, formos stabilumas, idiomiškumo laipsnis, atkūrimas iš atminties, įprastumas (*habitualumas*) bei pasikartojimas (*rekurencija*) dažnai nėra tokie aiškūs ir vienareikšmiai, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio (Donalies 2005, 338–354). Tai liudija ir nesibaigianti diskusija dėl *kolokacijos* sąvokos, kurią nagrinėja beveik kiekvienas mokslinis darbas, kuriame kalbama apie vienokio ar kitokio tipo žodžių junginius (plg. Hausmann 1984 ir Hausmann 2008; Donalies 2005, 338–354; Butina-Koller 2005; Forkl 2010, 5ff; ir Stojic, Kosuta 2012; Volungevičienė 2013, 15–32; Marcinkevičienė 2010; Melnikienė, Jankauskaitė 2012). Dėl tos pačios priežasties ir tarptautinio frazeologijos žinyno⁶ autoriai nebrėžia griežtų ribų tarp įvairių frazeologizmų, plačiąja prasme suprantamų kaip stabilieji žodžių junginiai, ir toleruoja gana didelę terminologinę įvairovę (Burger et al. 2007, 1–10).

Kalbant apie mėginimus klasifikuoti junginius į grupes, reikia atsižvelgti ir į žodynų vartotojų elgesio tyrimus, kurie atskleidžia, kad vartotojas paprastai yra nelinkęs gilintis į vieno ar kito žodyne pateikto junginio leksikologinį statusą (plg. Bergenholz 2008, 18). Tai ypač pasakytina apie pasyvių žodynų vartotojus: ieškantis nesuprantamo svetimios kalbos žodžių junginio reikšmės vartotojas dėl objektyvių priežasčių nėra pajėgus įvertinti, ar ieškomas darinys yra laisvasis junginys, įprastinė kolokacija ar perkeltinės reikšmės idioma (Butina-Koller 2005, 43–44). Todėl mėginimas griežtai, naudojant grafines priemones, diferencijuoti skirtingoms kategorijoms priklausančius junginius žodyno straipsnio viduje, kaip to reikalauja Melnikienė ir Jankauskaitė⁷, vartotojui nebūtinai bus naudingas, bet priešingai, gali jį supainioti ar suerzinti ir taip apsunkinti jo kelią iki reikšmės (Butina-Koller 2005, 44). Panašiai argumentuoja ir Bergenholtzas (2008, 17), siūlydamas žodynuose apskritai atsisakyti smulkesnio junginių skirstymo⁸.

⁶ Burger et al. (Hrsg.), *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An international Handbook of Contemporary Research*. 2. Halbbände, Berlin/New York: de Gruyter 2007.

⁷ Pasak šių autorių, žodyno rengėjai turėtų ne tik „nustatyti pastovius kriterijus, kuriais remdamiesi [rengėjai] galėtų nuspręsti, ar žodžių junginys priskirtinas kolokacijoms ar frazeologizmams“, bet ir „grafiškai pažymėti, kuriai pastoviųjų žodžių junginių grupei priskiriamas konkretus iliustraciniu pavyzdžiu pasirinktas junginys“ (Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 88).

⁸ Bergenholtzas į žodžių junginių (jis vadina juos žodžių kombinacijomis) grupę įtraukia ir patarles bei priešodžius: „Unter Wortkombination sollen dabei alle Formen von Kombinationen von Wörtern verstanden werden, z.B.

Vis dėlto žodžių junginiu vadinamo kalbinio reiškinių smulkesnis skirstymas yra reikalingas pačiam žodyno rengėjui: junginių formali, gramatinė ir reikšminė struktūra gali būti labai įvairi ir nuo jos priklauso jų atranka, pateikimas ir vaidmuo leksikografijos veikale. Smulkesnis junginių skirstymas reikalingas ir sistemingai jau esamų žodynų analizei atlikti, nes reikia įvardyti skirtingas teikiamų junginių kategorijas ir atsižvelgiant į tai įvertinti jų atrankos ir teikimo principus bei nuoseklumą. Todėl ir čia pirmiausia pateiksime trumpą junginių klasifikaciją bei apibrėšime toliau darbe vartojamas sąvokas.

2.1 Laisvieji vs. stabilieji žodžių junginiai

Leksikologijoje įprasta junginius skirstyti į laisvuosius ir stabiluosius. Laisvieji – tai žodžių junginiai, kurių nariai dėl savo sintaksinių savybių ir reikšmės gali sudaryti prasmingą junginį, bet nėra semantiškai ir leksiškai priklausomi vienas nuo kito ar vienas su kitu susiję (*raudonas paltas, pamatyti bendradarbi, išeiti į parduotuvę*). Stabilieji (dar vadinami *pastoviaisiais*, apie lietuviškus žodžių junginių pavadinimų variantus žr. Marcinkevičienė 2001, 83–85; Marcinkevičienė 2010, 120–122; Volungevičienė 2008, 291) – tai toje kalboje įprasti, mažiausiai dvinariai žodžių junginiai, tarp kurių narių yra nusistovėjęs stabilus ryšys. Stabilieji junginiai egzistuoja kalboje kaip vienas vienetas⁹ ir yra atkuriami iš atminties. Stabiliųjų kalbos junginių spektras labai platus ir siekia nuo tiesiog įprastų, dažnai kartu vartojamų, bet reikšmės požiūriu skaidrių žodžių kombinacijų, dar vadinamų kolokacijomis¹⁰, iki idiomų – stabilios formos ir perkeltinės reikšmės frazių. Kolokacija vokiečių lingvistikos tradicijoje (Hausmann 1984, 2007 ir 2008) suprantama kaip tipinis, kokiai nors kalbai būdingas neperkeltinės reikšmės žodžių junginys, susidedantis paprastai iš dviejų narių¹¹ – bazės ir kolokato (Hausmann 1984, 119; 2007, 218). Bazė yra pagrindinis kolokacijos žodis, kurio reikšmė aiški ir be kolokato, o kolokato reikšmė gali būti daugiau ar mažiau priklausoma nuo bazės (žodžio *dengti* reikšmės išryškėja tik junginiuose *dengti stogą* ir *dengti stalą*). Kuo šis ryšys stipresnis, tuo labiau sustabarėjusia¹² yra laikoma kolokacija (Marcinkevičienė 2010, 134–138). Ar reikia priskirti kolokacijoms dažnai pasitaikančius, bet labai tvirtu ar savitu narių tarpusavio ryšiu

Phrasenverben, reflexive Verben, Idiome, geflügelte Wörter, Sprichwörter, Beispielsätze und auch die so genannten Kollokationen“ (Bergenholtz 2008, 17).

⁹ Hausmannas gatavus junginius taikliai pavadino „kalbos pusfabrikačiais“, tuo pabrėždamas, kad jie yra kalbos sistemos, o tiksliau, nusistovėjusios ir įprastinės kalbos normos, produktas. Suteikęs reikalingą sintaksinę formą, vadinamasis pusfabrikatis vartojamas turiniui reikšti (Hausmann 1984, 398).

¹⁰ Kai kurie autoriai pastoviesiems junginiams priskiria tik perkeltinės reikšmės junginius, o kolokacijas vadina junginiais, užimančiais tarpinę padėtį tarp laisvųjų žodžių junginių ir idiomų („can be situated between free combinations and idioms“ (Cop 1991, 2775), taip pat ir Marcinkevičienė 2010, 116, ir Melnikienė, Jankauskaitė 2013, 79). Šiame darbe kolokacijos priskiriamos stabilijų junginių grupei. Tarptautinis frazeologijos žinynas kolokacijas taip pat priskiria frazeologiniams (t. y. stabiliesiems) junginiams (Burger 2007, 4).

¹¹ Galimos ir trinarės kolokacijos, pvz., vok. *gute Dienste leisten*, (Mittmann 2013, 501) tačiau jos retesnės.

¹² Kalbėdamos apie kolokacijos žodžių tarpusavio ryšį Melnikienė ir Jankauskaitė, remdamosi užsienio autorių svarstymais, vartoja junginio „tvirtumo“ sąvoką. Kuo labiau junginio reikšmė yra nutolusi nuo atskirų jo narių reikšmės, tuo tvirtesnis yra junginys (Melnikienė, Jankauskaitė 2012, 81).

nepasižyminčius žodžių junginius¹³, priklauso nuo požiūrio. Vadinamojoje britų kontekstualizmo mokykloje kolokacija apibrėžiama remiantis dažnumo kriterijumi – ja vadinami statistiškai dažnai kartu pasitaikantys žodžiai (Sinclair 1991, 170; plačiau žr. Volungevičienė 2013, 15–20). Vokiečių lingvistikos tradicijoje kolokacijomis įprasta vadinti junginius, kurie apibrėžiami kolokato ir bazės pastovaus tarpusavio ryšio, bet ne jų dažno vartojimo kartu kriterijais. Visgi junginio dažnumas gali būti svarbus antrinis požymis, rodantis junginio įprastumą. Tą galima iliustruoti tokiu pavyzdžiu: žodžių junginys *difficult problem* nepasižymi specifiniu narių tarpusavio ryšiu, bet jis kur kas dažnesnis už kolokaciją *knitty problem* (Mittmann 2013, 501). Dažnumas gali būti reikšmingas aktyviojo (produktyviojo) žodyno junginių atrankos kriterijus, nes vartotojas čia ieškos įprastų, dažnai vartojamų svetimų kalbos formuluočių. Taip pat reikia atsižvelgti į žodyne teikiamų kalbų tarpusavio santykį: kas vienoje kalboje yra tiesiog dažnas, bet iš principo laisvasis junginys (*išeiti iš namų*, vartojant neperkeltine reikšme), kitoje gali būti reiškiamą tipine kolokacija (vok. *das Haus verlassen*, pažodžiui *palikti namą*), ir dvikalbis žodynas, kaip minėta anksčiau, turi atspindėti šį santykį. Šiame darbe kolokacijomis bus vadinami abiejų tipų žodžių junginiai – ir saviti tos kalbos junginiai, kurių nariai susiję vienas su kitu priklausomybės ryšiais, ir tie prasmingi junginiai, kurių nariai nepasižymi ypač tvirtu ir savitu leksiniu tarpusavio ryšiu, bet dėl dažnumo arba dėl santykio su vertimo kalbos kolokacija gali būti laikomi leksikografijos veikale teiktinu leksiniu vienetu.

Kalbant apie kolokacijos, kaip tipinio junginio, ir idiomos skyrimą, remiamasi reikšmės kriterijumi: net ir smarkiai apstabarėjusios kolokacijos reikšmė yra santykinai skaidri¹⁴ ir ją galima suvokti analitiškai, išvertus kiekvieno kolokacijos nario reikšmes. Tuo kolokacijos skiriasi nuo idiomų, kurių reikšmė yra neskaidi (Hausmann 2007, 219), t. y. bendra visam junginiui ir negali būti paaiškinta kaip sudedamųjų dalių reikšmių suma (*verstis per galvą, pakratyti kojas, balta varna*). Papildomas skyrimo kriterijus gali būti kolokacijos ir idiomos elgsena sakinyje. Kolokacija gali būti įvairiai modifikuojama, keičiama jos narių tvarka, įterpiama kitų žodžių ir panašiai. O idiomą turi nekintamą formą, kurią galima modifikuoti gramatiškai, bet leksinės modifikacijos galimybės yra labai siauros: galima sakyti *pakratė kojas* ir *pakratys kojas*, bet neįprasta sakyti *smarkiai pakratys kojas* ar *pakratys abi kojas*¹⁵. Greta kolokacijų ir idiomų dar įprasta išskirti metaforinių kolokacijų grupę, pagal reikšmę užimančią tarpinę padėtį. Metaforinės kolokacijos vienas iš narių yra vartojamas perkeltine reikšme (*užkietėjęs senbernis, fixe Idee*). Tačiau griežtų ribų tarp šių junginių grupių nubrėžti neįmanoma (plačiau Volungevičienė 2008, 290–297).

¹³ Hausmannas tokius vadina „banaliais“ junginiais, pvz., *pirkti knygą* (Hausmann 1984, 118). Kai kurie autoriai jiems pavadinti vartoja „kookurencijos“ sąvoką (Đurčo 2008, 69).

¹⁴ Burgeris tokiai santykinai skaidrios reikšmės kolokacijai nusakyti vartoja „silpnai idiomines“ kolokacijos sąvoką („feste Wortverbindungen, die nicht oder nur schwach idiomatisch sind“), Burger 1998, 50.

¹⁵ Įvairūs galimi testai, leidžiantys atskirti kolokacijas nuo idiomų, aptarti Dudeno leidyklos išleistame žodyne *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (1992).

Atskirai stabiliųjų žodžių junginių grupei galima priskirti ir leksikalizuotus keliažodžius terminus (*raudonieji kraujo kūneliai*) bei pavadinimus, pvz., *Žalioji tiltas*, *Žalgirio mūšis* (plačiau Stojic, Košuta 2012, 363), taip pat sustabarėjusius palyginimus (*minkštas kaip sviestas, šaltas kaip ledas, kietas kaip akmuo*).

Stabiliųjų junginių skalės gale paprastai minimos ir patarlės bei priežodžiai, turintys nekintamą sintaksinę formą, vaizdingą raišką ir paprastai daugiau ar mažiau savitą, iš atskirų žodžių reikšmių nesuprantamą, dažnai pamokomą ar apibendrinamą reikšmę (smulkiau apie patarlių ir posakių požymius Norric 2007, 381–393).

2.2. Pragmatiniai žodžių junginiai

Kalbant apie dviejų kalbų žodyne teiktinus keliažodžius junginius, svarbu išskirti junginių grupes, kurios apibrėžiamos ne vien stabilumo ar reikšmės vientisumo kriterijais, bet atsižvelgiant ir į jų vaidmenį komunikacijos procese. Viena šių grupių – tai vadinamosios pragmatemos arba pragmatinės frazemos (tokius terminus lietuviškame tekste vartoja Kovalevskaitė (2012, 22), dar vadinamos rutininėmis ar komunikacinėmis formulėmis arba pragmatiniais frazeologizmais (vok. *pragmatische Phraseme*, *Routineformel*, Lüger 2007, 444–459, *gesprächsspezifische Formeln*, Wotjak, Heine 2005, 145, *pragmatische Phraseologismen*, Ruusila 2011). Šiai grupei galima priskirti sustabarėjusius ir savarankiškai vartojamus žodžius ir ypač įvairios apimties žodžių junginius, kurių charakteringiausias bruožas – jų atliekama komunikacinė funkcija: jie padeda palaikyti socialinius ryšius (pvz., *Laba diena! Skanaus! Kaip sekasi? Būkit malonus*), spontaniškai reaguoti į kokią nors situaciją (*Nėra už ką! Eik jau! Neišsigalvok nesąmonių!*) bei padeda organizuoti, palaikyti ir struktūruoti verbalinės komunikacijos procesą (pvz., *Ką tu sakai! Taip sakant, Negali būti! Atvirai kalbant*) (Lüger 2007, 449–453, Ruusila 2011, 335–336). Šių stabiliųjų junginių (gana dažnai turinčių sakinio formą) reikšmė gali būti ir perkeltinė, ir daugiau ar mažiau skaidri. Tačiau net būdami gana skaidrios reikšmės jie neverčiami į kitą kalbą pažodžiui, bet paprastai turi joje analogišką vaidmenį atliekančius pragmatinius atitikmenis. Pragmatemos taip pat yra ir kalbos vartotojo kompetencijos rodiklis, ir vertėjo iššūkis, kurį dera tinkamai atspindėti dvikalbiame žodyne (Ruusila 2011, 336).

Stabilumo ir atliekamos tarnybinės funkcijos kriterijais apibrėžiamos ir vadinamosios samplaikos arba „dvižodžiai ar ilgesni iš kaitomų ir nekaitomų žodžių sudaryti sustabarėję junginiai, sudarantys gramatiškai ir semantiškai nedalomą leksinį vienetą, [kuris] dažniausiai atlieka nesavarankiškos (tarnybinės) kalbos dalies funkciją (prieveiksmio, jungtuko, dalelytės, įvardžio, rečiau prielinksnio, jaustuko, išiktuko)“ (Kovalevskaitė 2012, 6), pvz., *vėl ir vėl, bet kas, bet koks*. Skirtingai nuo pragmatemų, samplaikų reikšmė yra nedaloma. Kaip ir pragmatemos, samplaikos

dažnai sudaro atskirą vertimo vienetą arba yra jo dalis (plačiau Kovalevskaitė 2012, 102–110), tad turi būti tinkamai atspindėtos dvikalbiame žodyne.

Čia pristatytas žodžių junginių skirstymas nėra nei baigtinis, nei visiškai išsamus. Kaip atskirą kolokacijų pogrupį dar galima skirti ir vadinamąsias veiksmažodį pakeičiančias konstrukcijas (Kniūkšta 2005; vok. *Funktionsverbgefüge*, pvz., *zur Verfügung stellen*), smulkiau skirstyti kolokacijas pagal bazės kalbos dalį, idiomą pagal metaforizacijos būdą ar atliekamą funkciją ir pan. Tačiau dar smulkesnis skirstymas leksikografijos požiūriu kažin ar tikslingas, nes leksikografo uždavinys, kaip minėta, yra sistemingai ir patogiai pateikti vartotojui aktualią leksinę ir semantinę informaciją, o ne kuo tiksliau priskirti junginius teoriškai įmanomoms jų kategorijoms¹⁶. Būtent klausimas, kokiais atrankos kriterijais remiantis parinkti, kiek sistemingai pateikti ir kaip patogiai surandami pagrindinėms junginių grupėms priskirtini junginiai ir yra pagrindinė tolesnio praktinio žodyno nagrinėjimo problema. Ji tikrai neišsemia viso junginių pateikimo dvikalbiame žodyne problematikos spektro, tačiau yra pirmas tokio pobūdžio darbas lietuvių ir vokiečių kalbų leksikografijos srityje¹⁷, kurį toliau ketinama tęsti ir ateityje nagrinėti junginių aktualumo, tinkamo atitikmenų parinkimo ar atskirų junginių grupių (pvz., patarlių ar priežodžių) pateikimo klausimus.

3. Žodžių junginiai vokiečių–lietuvių kalbų žodyne

Remiantis išdėstytais teoriniais svarstymais, toliau šiame straipsnyje analizuojamas naujausias dviejų autorių Juozo Križinausko ir Stasio Smagurausko parengtas vokiečių–lietuvių kalbų žodynas, vadinamas *Didžiuoju vokiečių–lietuvių kalbų žodynu*, išleistas 2006 m. Mokslo ir enciklopedijų leidykloje. Žodyno pratarmėje ir anotacijoje jo apimtis nenurodoma, tačiau pagal leidyklos suteiktą informaciją galima manyti, kad žodyne yra apie 69 tūkst. lemu (Volungevičienė 2013, 135). Straipsnyje analizuojamas tik šis žodynas, nes tai bene vienintelis tokios apimties vokiečių–lietuvių kalbų žodynas. Dar vienas panašios apimties dvikalbis žodynas – Šlapoberskio *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (apie 60 tūkst. lemu), išleistas 1972 m., tačiau juo dėl gerokai senstelėjusios ir ne visada aktualios kalbos kultūros reikalavimus atitinkančios leksikos naudojamosi gana retai. Kiti dvikalbiai žodynai labai maži, skirti moksleiviams ar studentams, todėl čia neanalizuoti.

Nagrinėto žodyno įvade apibrėžta, kokiems tikslams jis gali būti naudojamas – skaityti grožinę, mokslinę ir publicistinę literatūrą. Tad galima teigti, jog tai vienakryptis pasyvaus (receptyvaus) tipo žodynas, kuris turi skaitytojui padėti suprasti svetimiosios kalbos tekstą ir plėtoti verčiamosios žodyno kalbos kompetenciją (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2719, Kromann 1989,

¹⁶ Ši nuostata, žinoma, nereiškia, kad leksikografiniame darbe galima nepaisyti mokslo tyrimų rezultatų. Kaip teigia Jakaitienė, žodynas bet kuriuo atveju turi būti „aukšto mokslinio lygio“ (Jakaitienė 2005, 171).

¹⁷ Plaušinaitytė (2016, 87–108) yra tyrusi tik dvikalbių dalykinių lietuvių ir vokiečių kalbų žodynų struktūros klausimus. Čia nagrinėjamame žodyne esančius verbonominalinius junginius savo disertacijoje aptarė Volungevičienė (2013, 135–140).

269–270, Hausmann, Werner 1991, 2740–2743). Nors nagrinėjamo žodyno autoriai įvade nemini vertimo į gimtąją kalbą funkcijos, pasyvus žodynas paprastai visuomet atlieka ir ją¹⁸. Tokią rengėjų intenciją patvirtina ir kai kuriems vokiečių kalbos žodžių junginiams pateikti gausūs lietuviškų atitikmenų sinonimai, kurie nebūtų reikalingi, jeigu žodyno funkcija būtų tik skaitomo teksto supratimo užtikrinimas, pvz.:

- (1) *auf Anraten des Arztes* gydytojo patarimu, gydytojui patarus, gydytojo patartas (lema *Anraten*)
- (2) *das ist ein Ding der Unmöglichkeit* tai neįmanomas daiktas, tai neįmanoma [negalima] (lema *Ding*)
- (3) *er war von allen guten Geistern verlassen* jis visiškai negalėjo blaiviai galvoti, jis su protu susibarė [susipyko] (lema *Geist*)
- (4) *komm mir nicht wieder vors [Gesicht]* daugiau man nepasirodyk! kad aš tavęs daugiau nematyčiau! nerodyk man akių! (lema *Gesicht*)

Toliau aptarsime, kaip pateikiami žodžių junginiai DVLKŽ, atsižvelgiant į abi pagrindines šio žodyno funkcijas – teksto supratimo ir vertimo į lietuvių kalbą užtikrinimą.

3.1 Žodžių junginių vieta žodyno paieškos struktūroje

Pirmoji su junginių (ypač kolokacijų) teikimu susijusi problema – jų vieta žodyno paieškos struktūroje. Klausimas, prie kurio dvinario junginio žodžio reikia teikti vieną ar kitą junginį, metaleksikografijoje nagrinėtas ne kartą. Kalbėdamas apie kolokacijas Hausmannas (1985, 121–122) rašo, kad receptyviajame žodyne kolokacijos turi būti pateikiamos pagal kolokatorių (t. y. junginys *eingefleischer Junggeselle* bus lemos *eingefleischt* straipsnyje, o *schütteres Haar* prie būdvardžio *schütter*, tuo tarpu *Unfall bauen* prie *bauen*), nes yra didesnė tikimybė, kad vartotojui kels problemų būtent kolokato reikšmė. Kokiais principais vadovaujamasi DVLKŽ teikiant vienos stabilijų junginių klasės, t. y. verbonominalinių konstrukcijų, pavyzdžius nagrinėjo Volungevičienė (2013, 136–139) ir nustatė: dauguma tokių konstrukcijų teikiama prie bazinio žodžio, keletas – tik prie kolokatoriaus (pvz., *eine Frage stellen* yra lemos *stellen*, bet nėra lemos *Frage* straipsnyje), o kai kurie – prie abiejų (Volungevičienė 2013, 138). Vadinasi, verbonominalinės konstrukcijos šiame pasyviajame žodyne pateiktos nenuosekliai ir dažniausiai ne toje vietoje, kur teoriškai rekomenduojama jas teikti tokio pobūdžio žodynuose. Kitokio tipo (ne verbonominalinės) kolokacijos teikiamos taip pat nesilaikant aiškių principų: kai kuriuos junginius galima rasti pagal kolokatus, kai kuriuos – pagal bazę, pvz., junginys *eingefleischer Junggeselle* pateiktas prie *Junggeselle*,

¹⁸ Iš tikrųjų ir šios funkcijos – svetimiosios kalbos teksto supratimo ir vertimo į gimtąją kalbą – nėra visiškai identiškos, tačiau tik labai didelės kalbos gali sau leisti turėti atskirus įvairių tipų žodynus. Vokiečių metaleksikografijoje vertimo funkcijai atlikti skirtiems žodynams apibrėžti net vartojamas specialus terminas *Herübersetzungswörterbuch*, plg. Hausmann, Werner 1991, 2742.

schmerzstillende Tropfen prie *Tropfen*, *neugeborenes Kind* prie *Kind*, tuo tarpu *abgelegener Ort* pateiktas prie *abgelegen*, *ein geübtes Auge* randame prie *geübt*, *schütteres Haar* prie *schütter*, o *unterentwickeltes Land* prie *unterentwickelt* ir t. t. Panašiai nenuosekliai teikiamos ir metaforinės kolokacijos: *faule Ausrede* (*n*), *fixe Idee*, *glänzende Idee* pateiktos ir prie kolokato, ir prie bazės (tik kartais skiriasi kolokacijos ar atitikmenų forma: vienu atveju pateikta nominali kolokacijos forma *faule Ausreden*, o kitą kartą – iliustracinis sakinytis *das ist eine faule Ausrede*, vienu atveju *fixe Idee* atitikmuo yra *įkyri mintis*, kitu – *įkyri mintis, manija*). O *dicke Freunde* randame tik prie *dick*.

Aiškios strategijos pasigendama ir analizuojant idiominį junginių pateikimą DVLKŽ. Tradiciškai idiominiai junginiai žodynuose teikiami prie jų reikšminių daiktavardžių. Taip paprastai elgiamasi ir DVLKŽ: *einen auf den Deckel kriegen*, *einen aufs Dach kriegen* pateikta prie *Deckel* ir *Dach*. Jeigu perkeltinės reikšmės junginyje yra du daiktavardžiai, juos randame keliose žodyno vietose: *ein Übel mit der Wurzel ausreißen* pateiktas prie *Übel* ir *Wurzel*. Tačiau kartais junginių galima rasti ir veiksmažodžio straipsnyje: posakis *einen Krieg vom Zaun brechen* yra pateiktas ir prie veiksmažodžio *brechen*, ir prie daiktavardžio *Zaun* lemos, *sich etw. hinter die Ohren schreiben* – prie *Ohren* ir prie *schreiben*, o *jm blauen Dunst vormachen* – prie *blau*, *Dunst* ir prie *vormachen*. Pateikti idiomines reikšmės junginių keliose žodyno vietose nėra savaimė blogas dalykas (nors tai papildomai kiek išplečia žodyno apimtį), tačiau kai tai daroma nenuosekliai, vartotojui gali būti painu susigaudyti, kur ieškoti reikiamo junginio.

Pragmatinių frazėmų teikimas taip pat nėra dėsningas. Dalis frazėmų teikiamos pagal abėcėlę (plg. lemų *was* arba *wie* straipsnius, kur jų tikrai yra daugiau nei reikia klausiamojo įvardžio ar jungtuko *was* arba *wie* vartosena atskleisti), dalis tokios pačios struktūros frazėmų – prie pirmojo reikšminio žodžio (*Wie kommen Sie dazu? Wie kommt denn das?* prie lemos *kommen*), dar kitos – prie abiejų (*Wie bitte?* pateikta ir prie *wie*, ir prie *bitte*, abiem atvejais su kiek kitokiais lietuviškais atitikmenimis, *was ist los?* yra ir *was* ir *los* straipsniuose). *Augen auf!* pateikta lemos *auf* straipsnyje, *Komm her!* ir *Geld her!* yra prie *her*. *Bis gleich!* ir *Bis bald!* yra prie lemos *bis*. O lemos *bald* straipsnyje yra tos pačios reikšmės posakis *Auf bald!*, tačiau prie *auf* jo nerandame. Kaip rodo pavyzdžiai, nuoseklios pateikimo sistemos nėra, ir vartotojas, ieškodamas junginio reikšmės, gali pasikliauti tik atsitiktinumu: junginį *was (auch) immer* jis ras lemos *was*, o junginį *wer auch immer* – prie *immer*.

Panaši padėtis ir su samplaikomis. Turinčias reikšminį žodį samplaikas, logiškiausia būtų teikti prie jo, nes čia jų, tikėtina, ieškos vartotojas. Tačiau dalį samplaikų DVLKŽ galima rasti ir prie pirmojo samplaikos žodžio (*in der Hoffnung auf*, *in Anbetracht dessen* pateikiamos ir lemos *in* straipsnyje, kur vartotojas jų vargu ar ieškos). Aiškaus reikšminio žodžio neturinčios samplaikos (*hin*

und her, hin und wieder) irgi teikiamos nenuosekliai: kartais pagal pirmąjį samplaikos žodį (*hin und her* yra prie *hin*), kartais prie abiejų (*hin und wieder* yra ir *hin*, ir *wieder* straipsniuose).

Apibendrinant galima teigti, kad junginių paieškos sistema žodyno makrostruktūroje yra nenuosekli ir galinti kelti vartotojui nepatogumų, nes analogiškos sandaros junginių jam teks ieškoti skirtingose vietose.

3.2 Žodžių junginių pateikimas straipsnyje

Junginių išdėstymo lemų straipsniuose pagrindinį principą aiškiai suformulavo Jakaitienė: junginių išdėstymo žodyne tvarka gali būti bet kokia, tačiau svarbiausia, kad ji būtų nuosekli ir vienoda visuose straipsniuose (Jakaitienė 2005, 169). Iš analizuojamo žodyno pratarmės sužinome, kad čia teikiami žodžių junginiai priklauso dviem grupėms: vieną sudaro frazeologizmai, patarlės ir priežodžiai, o kitą – „ilustraciniai pavyzdžiai“ (DVLKŽ, v, dėl termino „ilustraciniai pavyzdžiai“ vartojimo žr. išnašą nr. 5). Neperkeltinės reikšmės ilustraciniai pavyzdžiai įvade ir žodyne smulkiau neskirstomi. Žodyno trumpinių sąrašė nurodyti trumpiniai *prk.* (perkeltine reikšme), *pat.* (patarlė) ir *przd.* (priežodis) leidžia manyti, kad perkeltinės reikšmės žodžiai ir junginiai, patarlės ir priežodžiai žodyno straipsniuose yra papildomai diferencijuojami, tačiau iš tiesų tik patarlės nuosekliai žymimos trumpiniu *pat.* Perkeltinės reikšmės junginiai ir priežodžiai žymenis turi retai. Prie perkeltinės reikšmės junginių daug dažniau būna žymuo *šnek.*, nurodantis kalbos vartojimo registrą (*die Sache wächst mir zum Halse heraus šnek.* reikalas man per gerklę lipa (labai įkyri), *er gönnt mir nicht das Schwarze unter dem Nagel*¹⁹ *šnek.* jis man visko pavydi).

Paanalizavus DVLKŽ junginių išdėstymo tvarką, tenka konstatuoti, kad nuoseklios sistemos čia taip pat nesilaikoma. Kai kuriuose straipsniuose galima pastebėti tendenciją teikti pirmiausia daiktavardžio ir būdvardžio kolokacijas (arba tokios pačios struktūros laisvuosius junginius), tada verbonominalinius junginius (kolokacijas ir laisvuosius junginius, pradedant nuo junginių su tiesioginiu galininko papildiniu ir baigiant prielinksniniais, išdėstytais pagal prielinksnių abėcėlę). Po šių junginių eina samplaikos ir komunikacinės frazės, o už rombo – idiomos ir patarlės bei priežodžiai. Vis dėlto tokios sistemos laikomasi tik gana apytikriai ir toli gražu ne visuose straipsniuose. Analizuojant žodyną nustatyta atvejų, kai daiktavardžio ir būdvardžio kolokacija straipsnyje pateikiama pirmesnė, tačiau yra ir tokių straipsnių, kai ji įsiterpia į verbonominalinių konstrukcijų vidurį (plg. lemų *Fuß, Schutz* straipsnius), kartais išyra nuosekli veiksmažodžio ir daiktavardžio junginių išdėstymo tvarka (pvz., lemų *schön, Schonung, schütten, Undank* straipsniai). Pragmatemos, kurios paprastai teikiamos straipsnio pabaigoje (iki rombo), keliamos į jo pradžią (lema *Teufel*). Panašias pragmatemų teikimo problemas pastebi ir kitų Europos kalbų žodynų

¹⁹ DVLKŽ klaidingai *unter den Nageln*.

struktūrą nagrinėjantys autoriai (Ruusila 2011, 339-341). Nenuoseklus pragmatemų išdėstymas sietinas, be kita ko, su palyginti menkai iširta jų struktūra, ligi šiol iki galo neįvertintu statusu ir vaidmeniu komunikacijos procese. Nedidelės apimties žodyno straipsniuose, kuriuos nesunku apmesti vienu žvilgsniu, nenuoseklus išdėstymas gal ir nėra didelė problema, bet tokiuose, kuriuose junginių gausu, ir susigaudyti ir šiaip gana sudėtinga, tokie nenuoseklumai vartotojui tikrai sukelia nemažų nepatogumų.

Toliau analizuojant žodyną pastebėta, kad už rombo ženklą DVLKŽ nuosekliai teikiamos tik patarlės, tuo tarpu idiomų ir kitokių posakių pasitaiko ir už rombo, ir žodyno straipsniuose, greta laisvųjų junginių ir kolokacijų, pvz., prie lemos *Dach* pateiktas perkeltinės reikšmės posakis *eins aufs Dach bekommen* [kriegen] a) gauti į sprandą b) gauti pylos, *velnių* pateiktas prie visų kitų junginių, tuo tarpu lemos *Deckel* straipsnyje esantis analogiškas posakis *eins auf den Deckel kriegen* duoti kam pipirų, *bausti, barti* kaip idioma jau yra už rombo. Lemos *Ende* straipsnyje kolokacija *letzten Endes galiausiai, galų gale* teikiama prie idiomų už rombo, o idiomos *er war mit seinem Latein am Ende* jo išmintis baigėsi, *jis nebežino ką daryti* ar *das Ende vom Lied liūdna baigtis* – prie neperkeltinės reikšmės žodžių junginių. Lemos *Geist* straipsnyje perkeltinės reikšmės posakis *den Geist aufgeben* paskutinį kvapą išleisti, (nu)mirti teikiamas prie tiesioginės reikšmės junginių, o *er war von allen guten Geistern verlassen* jis visiškai negalėjo blaiviai galvoti, *jis su protu susibarė* [susipyko] – už rombo. Lemos *schützen* straipsnyje yra du analogiški posakiai: *Unkenntnis schützt nicht vor Strafe* nežinojimas neapsaugo nuo baudos ir *Alter schützt vor Torheit nicht* prūd. amžius neapsaugo nuo kvailystės. Šiuo atveju tik antrasis posakis, pažymėtas trumpiniu *prūd.*, straipsnyje pateiktas už rombo, nors priešodžiais galima pavadinti abu. Painiavą gerai iliustruoja ir šie pavyzdžiai: perkeltinės reikšmės posakis *alle Brücken hinter sich abbrechen* lemos *abbrechen* straipsnyje pateiktas tarp paprastų pavyzdžių ir pažymėtas trumpiniu *prk.*, o tas pats posakis lemos *Brücke* straipsnyje yra iškeltas už rombo kaip idioma; lygiai taip pat ir posakis *ein Wink mit dem Zaunpfahl* šnek. labai aiški užuomina prie lemos *Wink* pateiktas kaip vienas iš iliustracinių posakių ir nepažymėtas žyma *prk.*, lemos *Zaunpfahl* straipsnyje jis įdėtas už rombo kaip idioma. *Einen Krieg vom Zaun brechen* lemos *brechen* straipsnyje yra pateiktas už rombo, o lemos *Zaun* straipsnyje – kaip paprastas iliustracinis žodžių junginys be jokių papildomų žymų.

Išanalizavus pavyzdžius, kurių žodyne gausu, matyti, kad idiominių posakių kėlimo už specialaus ženklą praktika žodyne yra taikoma nenuosekliai. Ir tai veikiausiai nėra tik leksikografų neatidumo problema – tiesiog mėginimas grupuoti žodžių junginius žodyno straipsnyje reikšmės idiomiskumo požiūriu yra savaime problemiškas. Leksikografui tenka priimti sprendimus, kuriems pagrįsti nėra vienareikšmiškų kriterijų (plačiau žr. teorinę dalį). Daugiau nuoseklumo čia galima pasiekti dviem būdais – arba iš anksto nustatyti aiškius ir konkrečius kriterijus, pagal kuriuos

junginiai bus priskiriami vienai ar kitai grupei ir juos įvardyti įvade bei nuosekliai jų laikytis, arba visus junginius teikti vienoje grupėje, griežtai neskirstant jų pagal tai, koks jų sustabarėjimo ar idiomiškumo laipsnis. Prireikus, perkeltinę reikšmę galima nurodyti žyma *prk.* (panašų pasiūlymą perkeltinės reikšmės junginių teikimui receptyviajame žodyne pateikia ir Butina-Koller 1995, 110), tačiau tą daryti taip pat reikėtų nuosekliai.

3.3 Žodyne teikiamų junginių atrankos problemos

Viena svarbesnių žodyno mikrostruktūros problemų, kurią norėtusi panagrinėti išsamiau – dvikalbio žodyno straipsnyje teiktinų keliažodžių vienetų atrankos klausimas. Nagrinėjamo žodyno pratarmėje teikiamų keliažodžių junginių atrankos kriterijai tiksliai nėra įvardyti, tik pasakyta, kad teikiami žodžių junginiai ir pavyzdžiai turi padėti geriau suprasti žodžio reikšmes ir vartoseną. Šiame straipsnyje į junginių turinį ir reikalingumą nesigilinama (tai atskiro nagrinėjimo reikalaujantis klausimas), tačiau galima pastebėti, kad junginių ar iliustracinių pavyzdžių pasiskirstymas straipsniuose labai nevienodas. Kad straipsnių apimtis šiuo požiūriu gali būti labai skirtinga, yra savaiame suprantamas dalykas, tačiau kartais visgi sunku rasti paaiškinimą, kodėl kai kurios lemos pateikiamos su junginiais (ar sakiniais), o kai kurios – be. Geras pavyzdys čia būtų priešdėlinių veiksmažodžių su tuo pačiu atskiriamuoju priešdėliu grupės (pvz., *heran-*, *herauf-*, *heraus-*, *herbei-* ir pan.), kuriose aiškiai matyti tokio pobūdžio nenuoseklumas.

Pažvelgus į labiau išplėtotų žodyno straipsnių sandarą matyti, kad pateikta išties labai įvairių junginių. Jų spektras apima laisvuosius junginius, kolokacijas, metaforines kolokacijas, sustabarėjusius palyginimus, samplaikas, idiomias, patarles ir priežodžius. Straipsniuose gausiai pateikiamos ir įvairios pragmatinės frazemos.

Pirmiausiai pastebėtina, kad greta standartinės arba nominalios formos (paprastai iš dviejų reikšminių žodžių sudarytų) žodžių junginių, DVLKŽ pateikiama ir nemažai tokių laisvųjų ir stabilijų junginių, kurie yra vienaip ar kitaip išplėtoti papildomomis leksemomis, pvz.:

- (5) **abbrausen** I ... II vt nulieti, perlieti; *Beeren mit kaltem Wasser [abbrausen]* – nulieti [perlieti] uogas šaltu vandeniu.
- (6) **abdrehen** I ... 2 nusukti; *dem Huhn den Kopf [abdrehen]* nusukti vištai galvą
- (7) **Beziehung** ... *Beziehungen zu einem Land abbrechen* nutraukti santykius su kokia nors šalimi
- (8) **drängen** III sich *sich durch die Menge [drängen]* grūstis [veržtis] pro minią ... *sich zu einem Posten [drängen]* brautis į kokį nors postą [į kokią nors tarnybą]
- (9) **Platz** ... *seinen [Platz] im Leben finden* rasti savo vietą gyvenime
- (10) **vorbereiten** I ... *einen Patienten für die Operation [vorbereiten]* paruošti pacientą operacijai

Kaip rašoma metaleksikografijos darbuose, junginio žodyninė forma (vok. *Bearbeitungsform*, Butina-Koller 2005, 45) nebūtinai turi sutapti su jo nominaliaja (t. y. minimalia galima ir gramatiškai neutralia) forma. Ji gali būti išplėsta glosomis, pateikta tam tikra gramatine forma ar net sutapti su sakiniu, tačiau toks plėtinys turi turėti prasmingą pagrindimą. Dauguma atvejų junginiai šiame žodyne išplėtoti gana motyvuotai, siekiant parodyti lemos žodžio junglumo galimybes²⁰ (pvz., nurodant privalomąjį papildinį: *Beeren mit kaltem Wasser abbrausen*) ar atskleisti, su kokiais prielinksniais gali būti prijungiamos neprivalomos sakinio dalys (*Beeren mit kaltem Wasser abbrausen*, *Beziehungen zu einem Land abbrechen*, *sich durch die Menge/zu einem Posten drängen*). Kita vertus, daug kur pasirenkama vietos požiūriu ekonomiškesnė nominali junginio forma, kai privalomojo papildinio vietoje vietoj konkretaus žodžio įrašoma *etwas* ar *jemand*, ir nenurodoma, kokiais prielinksniais jungiami papildomi pažyminiai ar aplinkybės, pvz., *in die Ecke drängen* (lema *drängen*), *etwas in den Plan aufnehmen* (lema *Plan*). Tokia forma leidžia vartotojui suprasti, kad semantiškai tuščią vietą gali užimti bet koks kitas žodis, tuo tarpu regėdamas konkrečiais žodžiais „užpildytą“ junginį vartotojas turi pats susigaudyti, kuris iš jo elementų yra privalomas, o kuris gali laisvai būti pakeistas kitu. Iš esmės galima laikyti priimtinais abu teikimo būdus, tačiau kai tame pačiame žodyne vienodos struktūros žodžių junginiai teikiami skirtingomis formomis, vartotojui gali susidaryti įspūdis, jog čia slypi koks nors dėsningumas, kurio iš tiesų nėra.

Išplėtotą formą gali būti teikiami ne tik laisvieji junginiai ir kolokacijos, bet ir idiomos, pvz.:

(11) **die Arbeit brennt ihm auf den Nägeln** (vietoje galimos nominalios formos *etw. brennt ihm auf den Nägeln*, lema *brennen*)

(12) **der Vorwurf läuft an ihm ab wie [Wasser]** (vietoje galimos formos *etw. läuft an ihm ab wie Wasser*, lema *Wasser*)

(13) **die Sache wächst mir zum Halse heraus** (vietoje galimos formos *etw. wächst mir zum Halse heraus*, polemė *herauswachsen*)

(14) **einen Krieg vom Zaune brechen** (vietoje galimos formos *etw. vom Zaun(e) brechen*, lema *brechen*)

Šiuo atveju laisvos vietos užpildymas konkrečiu žodžiu, kuris nėra privaloma to junginio dalis, bet tik vienas iš galimų variantų, gali sudaryti neteisingą įspūdį apie idiominiio posakio formą.

Kai kurių žodyno straipsnių mikrostruktūroje pateikta ne tik žodžių junginių, bet ir iliustracinių sakinių su lemos žodžiu. Kartais jų pateikimo motyvacija gana aiški: jie padeda atskleisti kokius nors lemos žodžio vartojimo aspektus (pvz., veiksmožodžio formas, valdymą ar aplinkybių jungimą su tam tikrais prielinksniais). Kartais sakinyje teikiamas vietoje nominalios formos kolokacijos (plg. toliau *Vorschlag*), tačiau kai kuriais atvejais konkretaus iliustracinio sakinio buvimą

²⁰ Kiek junglumo galimybių atskleidimas yra būtinas pasyviajame žodyne, yra kitas klausimas, nagrinėjamas toliau.

žodyno straipsnyje paaiškinti gana sunku (plg. *rasseln*, *schultern*) ir susidaro įspūdis, kad tai nėra gerai apgalvotas pasirinkimas, ypač atsižvelgiant į tai, kad iliustraciniai sakiniai pateikiami tikrai ne visoms žodyno lemoms, pvz.:

- (15) **befliegen** vt skristi, kursuoti (koku nors maršrutu); *diese Strecke wird zweimal am Tage beflogen* šia linija du kartus per dieną skrenda lėktuvas
- (16) **Ende ... gegen Ende des Abends gab es ein Gewitter** baigiantis vakarui užėjo audra
- (17) **gänzlich** ... II adv visiškai; *unser Vorrat ist [gänzlich] verbraucht* visos mūsų atsargos suvirtotos
- (18) **heraufbewegen, sich** kilti aukštyn; *der Zug bewegte sich langsam den Berg herauf* traukinys pamažu kilo į kalną
- (19) **herbeiströmen** ... (at)plūsti; *von allen Seiten strömten die Menschen herbei* iš visų pusių plūdo žmonės
- (20) **rasseln** ... *um sechs Uhr rasselt der Wecker* šeštą valandą čirškia žadintuvas
- (21) **rollen** ... II vi (s) risti, riedėti, ridėti; *ein Zug rollt über die Brücke* traukinys rieda per tiltą; *die Tränen [rollen] ihr über die Wangen* ašaros rieda jai per skruostus
- (22) **schultern** vt 1 užsidėti ant pečių [nugaros] ... *der Soldat hatte das Gewehr geschultert* kareivis užsikabino šautuvą ant peties
- (23) **Vorschlag** ... 1 pasiūlymas ... *sie ging auf seinen [Vorschlag] nicht ein* ji nesutiko su jo pasiūlymu

Priimta manyti, kad junginių bei sakinio formos iliustracinių pavyzdžių gausa ir įvairovė žodyne yra teigiamas dalykas – kuo jų daugiau, tuo turtingesnis yra leksikografijos veikalas, tuo daugiau vartotojas jame ras informacijos. Tačiau, ar tikrai visa žodyne teikiama informacija reikalinga ir naudinga jo vartotojui? Pasigilinus į teikiamų junginių ir žodyno funkcijos santykį, kyla kai kurių abejonių.

Pasyviam ir aktyviam žodynui keliami skirtingi junginių atrankos reikalavimai. Aktyviame, vertimui į užsienio kalbą skirtame, žodyne turi būti teikiami kuo įvairesni stabilieji junginiai, tiek perkeltinės, tiek neperkeltinės reikšmės, nes teisingas stabilijų junginių (ypač kolokacijų) vartojimas, yra vienas iš svarbiausių užsienio kalbos mokėjimo lygio rodiklių (Kromann 1989, 265, Forkl 2010, 20–24). Skirtingai nuo aktyvaus žodyno, pasyvaus dvikalbio žodyno straipsnyje visų pirma turi atsispindėti tie stabilieji junginiai, kurių reikšmė nėra skaidri ar nuspėjama, t. y. tokie, kuriuos būtų sunku arba visai neįmanoma suprasti, išsivertus atskirų jų dėmenų reikšmes (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2721–2722). Dvikalbę leksikografiją nagrinėjančių autorių nuomone, pasyviajame žodyne neturėtų būti stabilijų neperkeltinės reikšmės žodžių junginių (kolokacijų), kurie abiejose kalbose sudaromi pagal tas pačias semantinio ir gramatinio junglumo

taisykles, *die Rosen blühen – rožės žydi* (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2722, Kromann 1989, 270). Dvikalbiame pasyviame žodyne tokie junginiai atrodo „trivialūs ir neįdomūs“ (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2714). Jakaitienė tokius junginius vadina „reguliariaisiais junginiais“ (2005, 168) ir taip pat teigia, kad „jų informacinė galia žodyne labai menka“, tad žodyne jie gali būti teikiami tik esant tam tikroms sąlygoms, t. y. tuomet, kai padeda atskirti lemos žodžio reikšmės ar išskirti reikšmės atspalvius (Jakaitienė 2005, 169). Šitą junginio funkciją mini ir Melnikienė bei Jankauskaitė (2012, 83). Kai kurie autoriai apskritai teigia, kad pasyviajame žodyne reikia kodifikuoti tik idiomias, t. y. perkeltinės reikšmės žodžių junginius (Kromann 1989, 270).

Žvelgiant iš tokios perspektyvos į DVLKŽ tenka pripažinti, kad nagrinėjamas žodynas teikia daug perteklinės informacijos. Daugumos žodyne pateiktų laisvųjų junginių ir nemažos dalies kolokacijų (tiek nominalios dvinarės formos, tiek išplėstine forma pateiktų) bei pavyzdinių sakinių vertimas vartotojui, žinančiam (arba galinčiam žodyne susirasti) atskirų dėmenų reikšmės, nekeltų didesnių problemų, plg.:

- (24) **anonym** I a anoniminis, bevardis; *ein anonymer Brief* anoniminis laiškas
- (25) **Gang** m ... 1 eisenas *jn am Gang erkennen* atpažinti ką iš eisenos
- (26) **gedrängt** I a glaustas, trumpas *eine [gedrängte] Darstellung* glaustas aprašymas
- (27) **malen** I ... tapyti, piešti, paišyti; *auf Glas [malen]* piešti ant stiklo
- (28) **richtig** ... 2 tikras; tinkamas, doras; *ein [richtig]er Jäger* tikras medžiotojas
- (29) **Sicht** ... 3 požiūris, pozicija; *eine neue [Sicht] des Problems* naujas požiūris į problemą; *in historischer [Sicht]* istoriniu požiūriu
- (30) **Sitz** ... 1 sėdynė; vieta *der [Sitz] des Stuhls* kėdės sėdynė; *ein harter (weicher) [Sitz]* kieta (minkšta) sėdynė
- (31) **Sonne** 1 saulė *die [Sonne] scheint* saulė šviečia; *in der [Sonne] trocken* džiovinti saulėje
- (32) **Wirren** suirutė, sąmyšis sumaištis *die politischen Wirren der Weimarer Republik* politinė Veimaro Respublikos suirutė

Antra vertus, nemažos dalies pagal reikšmę skaidrių stabiliųjų ir laisvųjų žodžių junginių teikimą galima būtų pateisinti remiantis žodyno, kaip vertimo įrankio, funkcija (nors autoriai jos įvade ir nemini). Bergenholtzo teigimu, į žodyną turi būti keliami pirmiausia tik junginiai, kurie gali sukelti sunkumų verčiant (Bergenholtz 2008, 17). Tuomet teiktino junginio atrankos kriterijumi gali būti bet kokie gramatinės ar leksinės raiškos skirtumai tarp abiejų žodyno kalbų. Vertimo kalboje esantis kitokios gramatinės ar leksinės struktūros atitikmuo irgi gali tapti prasmingu atrankos kriterijumi. Nagrinėjamame žodyne gausu junginių porų, iš kurių matyti semantinio ar gramatinio junglumo taisyklių abiejose kalbose nesutapimų. Nesutapimų spektras yra labai įvairus:

junginių formalios struktūros skirtumai (skiriasi junginių poros kalbos dalys arba vokiečių kalbos keliažodis junginys į lietuvių kalbą verčiamas vienu žodžiu), junginyje išryškėja papildomos lemos žodžio reikšmės²¹ ar reikšmės aspektai, abiejose kalbose prie tos pačios kolokacijos bazės jungiasi skirtingi kolokatai²² ir kt. Dažnai junginiai skiriasi daugiau nei vienu išvardytu bruožu, plg.:

(33) **annehmen** I vt 1 priimti; įgauti **Arbeiter [annehmen]** samdyti [priimti į darbą] darbininkus; **...ein Kind [annehmen]** įvaikinti (X)

(34) **anordnen** vt 1 ... 2 įsakyti, paliepti, duoti nurodymą (ką daryti); **eine Verhaftung [anordnen]** įsakyti ką suimti, **den Rückzug [anordnen]** įsakyti trauktis

(35) **anraten** n -s: **auf [Anraten] des Arztes** gydytojo patarimu, gydytojui patarus, gydytojo patartas

(36) **Blockade** f -, -n, 1 blokada ... **die [Blockade] über ein Land (eine Stadt) verhängen** – paskelbti kraštui (miestui) blokadą

(37) **engagieren** ... II sich [engagieren] įsipareigoti; **sich politisch [engagieren]** – dirbti politinį darbą

(38) **entziehen** I vt (j-m) 1 atimti (ką iš ko); **j-m die Erlaubnis [entziehen], etwas zu tun** uždrausti kam ką daryti; **jm das Wort [entziehen]** nebeleisti kam kalbėti

(39) **Fetzen** 1 skuduras, skarmalas, skarulus; skiautė ... **ein [Fetzen] Papier** popiergalis

(40) **richtig** ... 2 tikras; tinkamas, doras ... **ein [richtig]er Berliner** tipiškąs berlynietis

Kai kuriais atvejais netgi galima teigti, kad žodyno autoriai ne visada pasinaudojo galimybe pateikti junginius, padedančius tiksliau atskleisti lemos žodžio reikšmę. Sakysime, anksčiau nurodytame lemos *anordnen* straipsnyje duodamos dvi reikšmės, kurių antroji patikslinta dviem kolokacijomis. Vis dėlto abi šios kolokacijos atskleidžia tą patį *anordnen* reikšmės aspektą 'įsakyti'. Jeigu žodyno rengėjai būtų pasirinkę kitas kolokacijas *Bettruhe anordnen* (skirti lovos režimą) arba *Sanktionen anordnen* (skirti sankcijas), jos būtų galėję parodyti ir šio žodžio reikšmę (*pa*)skirti.

Raiškos skirtumai abiejose kalbose gali būti priežastis į žodyno straipsnį įtraukti visą sakinį, kurio vertimas gali kelti keblumą, pvz., veiksmažodis *entbehren* į lietuvių kalbą gali būti verčiamas priešingos reikšmės atitikmenimis *pasigesti (ko)* arba *išsiversti, apsieiti (be ko nors)*, todėl sakinių su šiuo veiksmažodžiu pateikimas žodyne yra pateisinamas: *sie entbehrt den Kaffee sehr – ji negali gyventi be kavos; ich kann ihn nicht entbehren aš negaliu be jo apsieiti*. Šiuo atveju galima teigti, kad

²¹ Tačiau tokią leksikografijos praktiką, kai junginiuose pasirodo nauji, prie lemos žodžio nenurodyti atitikmenys, Jakaitienė (2005, 170) vadina elementarių leksikografijos taisyklių pažeidimu. Laikantis šio požiūrio tektų konstatuoti, kad DVLKŽ apstu tokių pažeidimų.

²² Reikia pridurti, kad ši nuomonė nėra neginčytina. Kromannas teigia, kad skaidrios reikšmės kolokacijos, net jeigu vertimo kalboje jos neturi savo pažodinių atitikmenų, pasyviajame žodyne nereikalingos, t. y. pasyviai vartojimui skirtame vokiečių-prancūzų kalbų žodyne žodžio *Kaffee* straipsnyje nebūtina teikti kolokacijų *Kaffee machen, Kaffee kochen, Kaffee aufbrühen*, nors prancūziškai jos visos verčiamos vienu žodžiu *faire* (Kromann 1989, 270).

ilustracinio sakinio pateikimas yra svarbus lemos žodžio reikšmei atskleisti. Vadinasi, dalies skaidrios reikšmės junginių ar iliustracinių sakinių buvimą žodyne galima pagrįsti.

Visgi žodyne yra iliustracinių sakinių, kurių vaidmenį žodyne sunku paaiškinti reikšmės tikslinimo ar vertimo kriterijais. Sakykim, lemos *Ende* straipsnyje pateiktas sakiny su vertimu *gegen Ende des Abends gab es ein Gewitter baigiantis vakarui užėjo audra* atskleidžia lemos žodžio *Ende* vartojimą su prielinksniu *gegen* laikui reikšti ir papildomai dar parodo tai, kad ši samplaika tiesiogiai jungiasi su kilmininko linksnio daiktavardžiu. Kadangi daiktavardinė konstrukcija *gegen Ende des Abends* į lietuvių kalbą verčiama dalyviu, jos buvimas pasyviame žodyne gali būti pateisinamas ir konstrukcijos skirtumu tarp vertimo ir verčiamosios kalbos. Tačiau tolesnė iliustracijos dalis *gab es ein Gewitter* nėra reikalinga, nes lemos *Ende* straipsnyje vartotojas tikrai neieškos informacijos apie tai, kaip išversti frazę *gab es ein Gewitter*. Panašiai galima analizuoti ir nemažai kitų DVLKŽ pateiktų sakinių pavyzdžių (*von Norden her weht ein kalter Wind iš šiaurės pučia šaltas vėjas* (lema *her*), *der neue Direktor wird den Betrieb schon in Schwung bringen naujasis direktorius išjudins įmonės darbą* (lema *Schwung*), *das Kind war selig über das Geschenk vaikas buvo laimingas gavęs dovaną* (lema *selig*), *mit gesenktem Blick stand er vor mir nudelbęs akis jis stovėjo prieš mane* (lema *senken*), *dieses Werk trägt den Stempel eines genialen Geistes šiame kūrinyje ženklau genialaus kūrėjo pėdsakai* (lema *Stempel*), *die Wirkung der Explosion war furchtbar sprogimo padariniai buvo baisūs* (lema *Wirkung*).

Vertimo kriterijais remiantis galima būtų motyvuoti ir tikrai gausų pragmatemų arba pragmatinių frazemų (rutininių kalbos formulių) pateikimą DVLKŽ. Pragmatemų sustabarėjimo laipsnis yra didelis, ir – nors jų pažodinė reikšmė kartais yra pakankamai skaidri (*Ach geh! Geh zum Teufel [Kuckuck]! Wie geht es Ihnen? Es geht! So geht es nicht* ir kt. lemos *gehen* straipsnyje, *Nicht im geringsten! Nicht dass ich wüßte!* lemos *nicht* straipsnyje, *Glückliche Reise! Wohin geht die Reise?* lemos *Reise* straipsnyje, *Du hast mir nichts zu sagen! Was Sie nicht sagen!* lemos *sagen* straipsnyje) – jų teikimas žodyne dauguma atvejų yra reikalingas ir prasmingas, nes žodyne pateikiami įdomesni leksikografų parinkti vertimo atitikmenys, ypač tais atvejais, kai vokiečių kalbos pragmatemą lietuvių kalboje atitinka visai kitos leksinės ir gramatinės struktūros frazė, pvz., *Wie geht es Ihnen? Kaip sekasi? Es geht! Nieko sau, pusėtinai* arba *Ach geh! Kur jau! Nejaugi tiesa! Du hast mir nichts zu sagen! Tu man neįsakinėk! Was Sie nicht sagen! Ką jūs sakote! Nicht dass ich wüßte! Supratimo neturiu!* Tačiau ir čia praverstų labiau diferencijuoti – dalis pragmatinių frazemų verčiamos į lietuvių kalbą pažodžiui (*Das ist nicht meine Sache! Tai ne mano reikalas!*, pateikta prie lemos *Sache* reikšmės ‘reikalas, dalykas, klausimas, atvejis’, arba *Was wollen Sie damit sagen? Ką jūs norite tuo pasakyti?* lemos *sagen* straipsnyje, *Warum nicht? Kodėl ne?* lemos *nicht* straipsnyje), ir vartotojui ne

tik nekiltų jokių sunkumų suvokti jų reikšmę, bet nebūtų keblu ir pačiam pritaikyti atitikmenį. Tokiu atveju jų teikimas pasyviajame žodyne neatrodo labai reikalingas.

Kiek kitaip yra tik su samplaikomis, kurių žodyne taip pat pateikiama nemažai. Samplaikos pasižymi vientisa, o neretai ir nedaloma arba nemotyvuota reikšme, ir šiuo požiūriu yra panašios į idiomias (Kovalevskaitė 2012, 40–42). Tiesiogiai pažodžiui dažnai jos yra neišverčiamos (tai priklauso ir nuo kalbų tarpusavio santykio): *nach und nach palengva, iš lėto, nach wie vor kaip ir anksčiau* (lema *nach*), *zum Teil dalinai, iš dalies; zum größten Teil daugiausia* (lema *Teil*) (daugiau pavyzdžių plg. lemų *einmal, Fall, Mal* straipsnius). Tokių samplaikų teikimas žodyne yra visiškai pagrįstas. Kartais samplaika pati yra kolokacijos dalis, tuomet ji teikiama kaip kolokacija: *nach Belieben handhaben elgtis savo nuožiūra* (lema *nach*). Didesnių nei pati samplaika leksinių vienetų teikimas žodyne prasmingas tada, kai samplaikos reikšmės ribos vokiečių kalboje nesutampa su atitinkamo reikšmės vieneto lietuvių kalboje ribomis ir reikia ieškoti kitų galimybių išversti: *mit seiner Arbeit ist es nicht weit her jo darbas mažai pasistūmėjo į priekį* (lema *her*), *etw. vor sich hin brummen niurnėti ką panosėje* (lema *vor*). Tačiau kartais prie samplaikos pridodamas plėtinys nėra su ja kaip nors susijęs tiesiogiai ir todėl nebūtinai: *von Norden her weht ein kalter Wind iš šiaurės pučia šaltas vėjas* (lema *her*), *hin und wieder besucht er uns kartkartėmis jis aplanko mus* (lema *hin*).

Apibendrinant galima teigti, kad didelė dalis DVLKŽ pateiktų iliustracinių junginių yra skaidrios reikšmės ir žodyne jų vaidmuo prasmingas yra tik tuomet, kai jie turi papildomos informacinės vertės – atskleidžia kokių nors lemos reikšmės aspektų ar verčiami į lietuvių kalbą visai kitokia konstrukcija.

Skaidrios reikšmės ir gana dažnai nebūtinų teikti žodžių junginių gausa dvikalbiame pasyviame žodyne gali būti siejama su jų sudarymo būdu – dvikalbiai žodynai daugiausia rengiami vienos kalbos žodynų pagrindu, ir jų autoriai keliažodžius junginius, turinčius iliustruoti sintaksinius ir leksinius vieno ar kito žodžio ryšius, nekritiškai perima kaip tipinius tos kalbos žodžių junginius, ne visuomet pagalvodami apie tų junginių vertę pasyviajame žodyne (Kromann, Riiber, Rosbach 1991, 2714). Peržvelgus DVLKŽ šaltinių sąrašą matyti, kad iš vokiškų šaltinių naudotasi daugiausia vienos kalbos žodynais (1985 ir 1990 m. leidimo didžiuoju Dudeno žodynu, 1989 m. leidimo Dudeno *Deutsches Universalwörterbuch*, Gerhardo Wahrigo vokiečių kalbos žodyno 1994 m. leidimu, Lutz Mackenseno 1979 m. vokiečių kalbos žodynu, Ruth Klappenbach šešiatomo žodyno 1978 m. leidimu ir Karlo Dieterio Buntingo Šveicarijoje leistu vokiečių kalbos žodynu (1996). Iš dvikalbių žodynų naudotasi tik vokiečių–rusų kalbų žodynais ir keliais nedideliais dalykiniais vokiečių–lietuvių kalbų žodynėliais (DVLKŽ vi). Neatlikus išsamios šaltinių analizės pernelyg didelės priklausomybės nuo vokiškų šaltinių įrodyti neįmanoma, tačiau jau vien faktas, kad žodyno autoriai nesinaudojo jokiais vakaruose leistais pasyviu naudojimui skirtais dvikalbiais

vokiečių ir kokios nors kitos kalbos žodynais, neišvengiamai liudija tam tikrą metodinę žodyno kryptį.

Apibendrinamieji pastebėjimai

Atlikus žodžių junginių pateikimo *Didžiąjame vokiečių–lietuvių kalbų žodyne* (DVLKŽ) analizę galima teigti:

1. Žodžio junginio samprata ir junginių tipologija leksikografijoje turi būti pakankamai diferencijuota, kad atitiktų leksikografo poreikius, bet ir paprasta bei aiški, kad žodyno vartotojas greitai ir patogiai galėtų susirasti jam reikalingus žodžių junginius, neturėdamas iš pradžių galvoti apie jų sandaros ar reikšmės ypatumus. Leksikografo poreikius tenkinanti junginių klasifikacija turėtų apimti tokias junginių grupes: laisvieji junginiai, kolokacijos (įskaitant veiksmožodį pakeičiančias konstrukcijas ir metaforines kolokacijas), samplaikos, pragmatemos, idiomos, patarlės ir priežodžiai. Vartotojo poreikius atitinkančioje klasifikacijoje pakanka grafiškai išskirti patarles ir priežodžius, o kitų rūšių junginius išdėstyti nuoseklia eilės tvarka. Mėginimas skirti idiominius pasakymus nuo tiesioginės reikšmės junginių gali būti sėkmingas tik iš anksto nustatčius griežtus ir tikslus tokio skyrimo kriterijus.
2. Analizuotas DVLKŽ yra pasyviojo tipo žodynas, skirtas svetimosis kalbos tekstams suprasti ir versti. Atsižvelgiant į šį žodyno tikslą, jo vokiškoje dalyje turi būti pirmiausia atsižvelgiama į tuos leksikos vienetus, kurių reikšmę sunku ar neįmanoma įspėti iš atskirų dėmenų reikšmės (visų pirma tai idiomos, bet taip pat ir samplaikos, kai kurios pragmatemos) ir į tuos, kurie, nors ir būdami daugiau ar mažiau skaidrios reikšmės, gali kelti problemų vertėjams dėl skirtingos nusistovėjusios raiškos (kolokacijos, dauguma pragmatemų). Analizė parodė, kad junginių atrankos požiūriu DVLKŽ nevysiškai atitinka pasyviajam žodynui keliamus tikslus ir pateikia daug perteklinės informacijos, t. y. aiškios reikšmės ir lengvai išverčiamų junginių bei sakinių, kurie didina žodyno apimtį, bet nėra jam būtini.
3. Žodyno paieškos sistema yra nenuosekli ir kritikuotina keliais aspektais: neaiškūs žodžių junginių paieškos žodyno makrostruktūroje kriterijai bei nenuoseklus junginių išdėstymas straipsnių viduje. Daugiausia nenuoseklumo pastebėta teikiant idiominės reikšmės junginius, kuriems žodyno straipsnyje rombu yra išskirta atskira vieta. Dalis idiominės reikšmės junginių nepatenka į tą išskirtą vietą, bet pateikiami tarp kitų stabiliųjų ir laisvųjų žodžių junginių. Nuolatinės vietos žodyno straipsnyje neturi ir pragmatemos, be to, neaiškūs pragmatemų ir samplaikų paieškos makrostruktūroje kriterijai.
4. DVLKŽ metodiškai neabejotinai praturtintų žvilgsnis į Vakarų Europoje leidžiamus dvikalbius pasyviuosius įvairių kalbų žodynus.

ŠALTINIAI

DVLKŽ – Križinauskas Juozas, Smagurauskas Stasys, *Didysis vokiečių–lietuvių kalbų žodynas (I–II)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bergenholtz Henning 2008, Von den Wortverbindungen, die sie Kollokationen nennen *Lexicographica*, volume 24, Berlin/ New York: de Gruyter, 9–20.

Burger Harald 1998, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Grundlagen der Germanistik*. 36, Berlin: Erich Schmidt.

Burger Harald et al. 2007, Phraseologie: Objektbereich, Terminologie und Forschungsschwerpunkte, *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch*, Berlin/ New York: de Gruyter, 1–10.

Butina-Koller Ekaterina 2005, *Kollokationen im zweisprachigen Wörterbuch. Zur Behandlung lexikalischer Kollokationen in allgemeinsprachlichen Wörterbüchern des Sprachenpaares Französisch/ Russisch*. Series Maior, Tübingen: Niemeyer Lexicographica.

Cop Margaret 1991, Collocations in the Bilingual Dictionary, *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, 3. Teilband, hrsg. von Franz Josef Hausmann et al., Berlin/ New York: de Gruyter, 2775–2778.

Donalies Elke 2005, Was genau Phraseme sind, *Deutsche Sprache* 33, 4, 338–354.

Đurčo Peter 2008, Zum Konzept eines zweisprachigen Kollokationswörterbuch. Prinzipien der Erstellung am Beispiel Deutsch-Slowakisch, *Collocations in European lexicography and dictionary research*, hrsg. von Hausmann, F. J., Tübingen: Niemeyer, 69–89.

Forkl Yves 2010, *Zur digitalen Zukunft der Kollokationslexikographie. Perspektiven der Präsentation von Wissen über usuelle französische und deutsche Wortverbindungen in gedruckten und elektronischen Wörterbüchern*. Dissertation, Universität Erlangen-Nürnberg, <http://d-nb.info/1009450344/34>.

Hausmann Franz Josef 1984, Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen, *Praxis des neusprachlichen Unterrichts* 31, 395–406.

Hausmann Franz Josef 1985, Kollokationen im deutschen Wörterbuch: Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels, *Lexikographie und Grammatik: Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch* 28.–30.6.1984, hrsg. von Bergenholtz H. und Mugdan J., 118–129.

Hausmann Franz Josef 1993, Ist der deutsche Wortschatz lernbar? Oder: Wortschatz ist Chaos, *Informationen Deutsch als Fremdsprache* 20, 471–486.

Hausmann Franz Josef 2007, Die Kollokationen im Rahmen der Phraseologie – systematische und historische Darstellung, *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, volume 55, Issue 3, 217–234.

Hausmann Franz Josef 2008, Kollokationen und darüber hinaus. Einleitung in den thematischen Teil „Kollokationen in der europäischen Lexikographie und Wörterbuchforschung“, *Lexicographica*, Tübingen: Niemeyer, volume 24, 1–8.

Hausmann Franz Josef, Werner Reinhold Otto 1991, Spezifische Bauteile und Strukturen zweisprachiger Wörterbücher, *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, 3. Teilband, hrsg. von Franz Josef Hausmann et al., Berlin/ New York: de Gruyter, 2729–2769.

Jakaitienė Evalda 2005, *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kovalevskaitė Jolanta 2012, *Lietuvių kalbos samplaikos*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120412_135507-61018/DS.005.0.02.ETD.

Kromann Hans-Peder 1989, Zur funktionalen Beschreibung von Kollokationen und Phraseologismen in Übersetzungswörterbüchern, *Europhras 88. Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International Klingenthal*, Collection Recherches Germaniques. 2ed. by Gréciano, Gertrud: Strasbourg (Université des Sciences Humaines), 265–271.

Kromann, Hans-Peder, Riiber Theis, Rosbach Poul 1991, Grammatical Constructions in the Bilingual Dictionary, *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, 3. Teilband, hrsg. von Franz Josef Hausmann et al., Berlin/ New York: de Gruyter, 2770–2775.

Lüger Heinz-Helmut 2007, Pragmatische Phraseme: Routineformeln, *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischen Forschung*, Band 1, Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn und Neal R. Norrick (Hrsg.), Berlin/ New York: de Gruyter, 444–459.

Marcinkevičienė Rūta 2001, Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs junginiai. *Lituanistica*. Nr. 4(48) 81–98.

Marcinkevičienė Rūta 2010, *Lietuvių kalbos kolokacijos*, Kaunas: VDU leidykla.

Melnikienė Danguolė 2009, *Dvikalbai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai*, Vilnius: VU leidykla.

Melnikienė Danguolė, Jankauskaitė Monika 2012, Iliustraciniai pavyzdžiai dvikalbiuose žodynuose: kolokacijos. *Verbum*, 79–90, <http://www.journals.vu.lt/verbum/article/view/4971/3239>.

Mittmann Brigitte 2013, New tendencies in the treatment of collocations, Rufus H. Gouws, Ulrich Heid, Wolfgang Schweickard, Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK) 5/4, Berlin: de Gruyter, 500–509.

Möhring Jupp 2011, Kollokationen im Lernerwörterbuch – Anspruch und Wirklichkeit, *Linguistik online* 47, 3/2011, http://www.linguistik-online.de/47_11/moehring.html.

Norrick Neal R. 2007, Proverbs as set Phrases, *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch*. 1., 381–393.

Plaušinaitytė Lina 2016, Zweisprachige Fachwörterbücher für das Sprachenpaar Deutsch und Litauisch: Bestandsaufnahme, Strukturen und Probleme. *Sprache in der Wissenschaft: Germanistische Einblicke*, Frankfurt: Lang 2015, 87–108.

Ruusila Anna 2011, Lexikographische Darstellung pragmatischer Phraseologismen – eine Herausforderung, http://www.vakki.net/publications/2011/VAKKI2011_Ruusila.pdf

Sinclair John 1991, *Corpus, Concordances, Collocations. Describing English Language*, Oxford, New York, Toronto.

Stojic Aneta, Košuta Nataša 2012, Zur Abgrenzung von Mehrwortverbindungen, *Zagreber Germanistische Beiträge* 21, 359–373.

Volungevičienė Skaistė 2008, Metaphorische Kollokation: Zwischen Metapher und Phraseologismus. *Kalbotyra* 59 (3), 290–297.

Volungevičienė Skaistė 2013, *Kolokacijų vertimo problemos: gretinamoji vokiečių–lietuvių kalbų studija*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Wotjak Barbara, Heine Antje 2005, Zur Begrenzung und Beschreibung verbonominaler Wortverbindungen (Wortidiome, Funktionsverbgefüge, Kollokationen), *Deutsch als Fremdsprache*, 42.3, 136–143.

Įteikta 2016-02-26

Priimta 2016-03-30